

**Urszula Staśkiewicz
Anna Gmurowska**

Ochrona dynamiczna oraz mediacja jako koncepcje konsensualnego rozwiązywania sporów w polskim systemie penitencyjnym

Dynamic security and mediation as concepts of consensual dispute resolution in the Polish penitentiary system

Artykuł jest wynikiem badań nowych koncepcji konsensualnego rozwiązywania sporów w polskim systemie penitencyjnym – ochrony dynamicznej oraz mediacji. W badaniach wykorzystano metodę badań zwaną analizą treści. W przeprowadzonych badaniach korzystano głównie z literatury przedmiotu, aktów prawnych i dokumentów organizacji międzynarodowych.

Słowa kluczowe: ochrona dynamiczna, mediacja, bezpieczeństwo, resocjalizacja, zakład karny.

This article is the result of research on new concepts of consensual dispute resolution in the Polish penitentiary system – dynamic security and mediation. During the research the method of content analysis was used. The research was based mainly on the literature on the subject, legal acts and documents of international organisations.

Key words: dynamic security, mediation, security, re-socialisation, penitentiary.

Wprowadzenie

Funkcjonowaniem więziennictwa, ze względu na jego wieloaspektowość, od dawna zajmują się przedstawiciele różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, w szczególności w obszarze nauk społecznych, w tym nauk o bezpieczeństwie, nauk prawnych, nauk o zarządzaniu i jakości, nauk socjologicznych i pedagogiki (zwłaszcza resocjalizacyjnej).

Niniejszy artykuł jest wynikiem badań nowych koncepcji konsensusalnego rozwiązywania sporów w polskim systemie penitencjarnym – ochrony dynamicznej oraz mediacji. W badaniach wykorzystano metodę badań niereaktywnych¹ – analizę treści. Analiza treści „jest badaniem zarejestrowanych ludzkich przekazów. Do form przekazu odpowiednich do takiego badania należą książki, strony www, wiersze, gazety, piosenki, obrazy, przemówienia, listy, listy elektroniczne, wiadomości na tablicach informacyjnych w Internecie, prawa i konstytucje, podobnie jak części, z których się one składają, lub złożone z nich zbiory”². W przeprowadzonych badaniach korzystano głównie z literatury przedmiotu, aktów prawnych, dokumentów organizacji międzynarodowych oraz danych zamieszczanych na stronach www.

Autorki artykułu, przedstawiając koncepcję ochrony dynamicznej oraz koncepcję mediacji w obowiązującym polskim systemie penitencjarnym, zintegrowały swoje doświadczenia, wiedzę i metody z zakresu nauk o bezpieczeństwie, nauk prawnych oraz pedagogiki resocjalizacyjnej.

Ochrona dynamiczna i mediacje w polskim systemie penitencjarnym

Ochrona dynamiczna to pojęcie, które weszło do penitencjarystyki wraz ze zmianą postrzegania roli systemu więziennictwa. Genezy tego nowego „dynamicznego” podejścia można doszukiwać się w ogólnej ewolucji podejścia do karania, resocjalizacji i izolacji. Nie jest bowiem tajemnicą, że z ogólnymi zmianami w społeczeństwach zmieniały się także

¹ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 342.

² Ibidem.

koncepcje dotyczące postępowania co do przestępców, a wraz z tym całe systemy penitencjarne.

Aby zrozumieć koncepcję ochrony dynamicznej, należy na wstępie zdefiniować sam system penitencjarny. Zdaniem Leona Rabinowicza (lata 30. XX w.) „system penitencjarny to całokształt, na który składają się przede wszystkim architektura więzienna i urządzenia celi, następnie organizacja wewnętrzna, stanowisko więźnia, rozkład dnia, cele przyświecające wykonaniu kary, dążności wychowawcze, zajęcia więźnia itd.³”. Jerzy Śliwowski (lata 70. XX w.) definiował go jako „całokształt przepisów i instytucji prawa penitencjarnego oraz urządzeń zakładów karnych zmierzających według określonego sposobu i metody do osiągnięcia zasadniczego celu kar⁴”, natomiast Jarosław Warylewski (XXI w.) określał system penitencjarny jako „zespół dyrektyw określających zasady i sposoby wykonywania kary pozbawienia wolności, z uwzględnieniem reguł organizacyjnych i środków techniczno-materialnych pozwalających te zasady i sposoby realizować⁵”. Z biegiem lat zmieniała się zatem także sama definicja systemu penitencjarnego.

W historii więziennictwa możemy wyróżnić systemy penitencjarne, takie jak:

- system wspólnego odbywania kary – w celach przebywają różni, często przypadkowo dobrani więźniowie, proces resocjalizacyjny w zasadzie nie przebiega, przeznaczeniem zakładów karnych była jedynie izolacja przestępców od społeczeństwa (XVIII w.);
- system celkowy – charakteryzował się próbą resocjalizacji przestępców poprzez pracę, milczenie i całkowitą izolację w surowo urządzonych celach (XVIII/XIX w.);
- system progresywny – system ten charakteryzował nacisk na przystosowanie skazanego do życia w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego, a nie na izolację. W systemie tym zwracano uwagę na negatywne skutki całkowitej izolacji człowieka (I połowa XIX w.);
- systemy amerykańskich reformatorów – przestępcy nie byli skazywani na konkretny okres przebywania w zakładzie karnym, lecz mieli za zadanie zdobyć określoną liczbę punktów, po zdobyciu których wychodzili na wolność. Punkty zdobywano m.in. za naukę, pracę i poprawne zachowanie (II połowa XIX w.).

³ L. Rabinowicz, *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933, s. 38.

⁴ J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978, s. 71.

⁵ J. Warylewski, *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 186.

Jak wskazano powyżej, system penitencjarny wciąż się zmieniał i ewoluował. Zmiany te może nie były szybkie i gwałtowane, jednak wraz z pojawieniem się nowych koncepcji starano się sprawdzić je w praktyce, szukając idealnego rozwiązania łączącego karę z izolacją i resocjalizacją. Tomasz Kalisz podkreśla wręcz, że wyraźnie oddzielane kiedyś systemy w dzisiejszych czasach zachodzą na siebie. W ten sposób dochodzi do krzyżowania się ich najlepszych cech, co przynosi znaczące i rzeczywiste korzyści⁶.

Także wchodząc w XXI w., starano się usprawnić więziennictwo tak, aby rozwiązania stosowane w zakładach karnych były adekwatne do zmian zachodzących w nowoczesnych społeczeństwach. Zmiany te bardzo wyraźnie widać w dokumentach międzynarodowych organizacji, np. Europejskich regułach więziennych przyjętych przez Komitet Ministrów Rady Europy w 1987 r., w których Komitet wzywa do przestrzegania praw człowieka w zakładach karnych oraz odpowiedniego rozdzielania przestępców (np. osobno kobiet i mężczyzn).

W kolejnych latach powstawały rekomendacje Rady Europy wprowadzające kolejne zmiany w systemach penitencjarnych państw-członków Rady. W 2006 r. Komitet Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych wziął pod uwagę istotne zmiany społeczne, które wpłynęły na poważne przemiany w polityce karnej w Europie na początku XXI w. Zgodnie z Rekomendacją Rec (2006)2 „Bezpieczeństwo zapewniane barierami fizycznymi i innymi środkami technicznymi uzupełniane jest dynamiczną ochroną gwarantowaną przez sygnały personelu znającego dobrze osadzonych będących pod ich kontrolą”⁷ (Rada Europy Komitet Ministrów, Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych).

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że międzynarodowe zainteresowanie sytuacją osób pozbawionych wolności rozpoczęło się już znacznie wcześniej⁸. W 1955 r. w Genewie przyjęto Wzorcowe reguły minimalne

⁶ T. Kalisz, *Zatrudnianie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, Wrocław 2004, s. 44.

⁷ 51.2 Rada Europy Komitet Ministrów, Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych

⁸ W latach 70. XIX w. powołano Międzynarodową Komisję Penitencjarną, którą po I wojnie światowej przekształcono w Międzynarodową Komisję Karną i Penitencjarną, a dzięki organizowanym w tym czasie międzynarodowym kongresom penitencjarnym wypracowano jednolite zasady postępowania z osobami pozbawionymi wolności, które w 1934 r. zostały przyjęte przez Ligę Narodów i określone mianem Reguł minimalnych postępowania z więźniami. (E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 22).

postępowania z więźniami, Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych, a ostatecznie dokument ten został przyjęty w formie rezolucji 663 CI z lipca 1957 r. przez Radę Gospodarczą i Społeczną ONZ. Następnie, po dostrzeżeniu potrzeby uwzględniania zachodzących w świecie zmian politycznych, społecznych i gospodarczych oraz w celu promowania bezpieczeństwa i humanitarnych warunków dla więźniów, Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych poddane zostały nowelizacji – 7 października 2015 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję Standardy ONZ minimum traktowania więźniów, tzw. Reguły Nelsona Mandeli⁹. W Regułach Mandeli poruszono szeroki zakres zagadnień – oprócz tych dotyczących zastosowania przepisów krajowych i polityk oraz właściwych międzynarodowych i regionalnych instrumentów określających zasady pracy i interakcji personelu zakładu karnego z więźniami, położono również akcent na zagadnienia obejmujące zasady bezpieczeństwa, w tym dotyczące koncepcji bezpieczeństwa dynamicznego, wykorzystania siły i środków przymusu, a także zarządzania przestępcami agresywnymi, z należytym uwzględnieniem działań zapobiegawczych i technik rozładowania napięcia, takich jak negocjacje i mediacja¹⁰.

Pomimo że Rekomendacje Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych oraz Reguły Mandeli nie mają mocy prawnie wiążącej dla państw, do których są adresowane, to jednak z punktu widzenia miękkiego prawa międzynarodowego (ang. soft law), normy w nich zawarte posiadają jednocześnie swoistą doniosłość prawną – „Prawo miękkie może dostarczać wskazówek interpretacyjnych, wyjaśniać pojęcia oraz przedstawiać świeże spojrzenie na dotychczas obowiązujące normy”¹¹.

Zmiany w prawie i na arenie międzynarodowej skutkowały coraz szybszym wprowadzaniem w życie koncepcji ochrony dynamicznej. W różnego rodzaju formach i rozmiarach koncepcja ta rozwijała się w systemach penitencjarnych państw europejskich już wcześniej, natomiast po oficjalnej rekomendacji Rady państwa zaczęły rozważać wprowadzenie instytucjonalnych rozwiązań pozwalających tę koncepcję w pełni zaimplementować. Powstały także różnego rodzaju programy

⁹ K. Mrozek, Reguły Nelsona Mandeli, [w:] „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, tom XLVIII, Wrocław 2018, s. 171.

¹⁰ Reguła 76, Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli_1.pdf (dostęp: 04.05.2022).

¹¹ <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/miekkie-prawo-miedzynarodowe/> (dostęp: 04.05.2022).

międzynarodowe mające na celu wymianę doświadczeń z wprowadzania i stosowania ochrony dynamicznej w jednostkach penitencjarnych. Z takich programów skorzystała również Polska.

W ramach Norweskiego mechanizmu finansowego 2009-2014, program PL 17 „Wsparcie Służby Więziennej, w tym sankcji pozawięziennych”, polska Służba Więzienna w partnerstwie z norweskimi służbami więziennymi realizowała program, którego głównym celem była modernizacja systemu więziennictwa zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi. Program ten był realizowany poprzez projekty predefiniowane wdrażane przez komórki merytoryczne Centralnego Zarządu Służby Więziennej, Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu. Wymiana wiedzy i doświadczeń głównie poprzez udział w obustronnych wizytach studyjnych poruszała następujące obszary:

- działania profilaktyczne, sposoby szkolenia z zakresu samoobrony i technik interwencyjnych oraz skuteczne rozwiązywanie sytuacji trudnych z wyłączeniem użycia siły fizycznej (z uwzględnieniem koncepcji ochrony dynamicznej);
- sposoby identyfikowania stresu i jego wpływu na realizację zadań przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz sposobów minimalizacji skutków stresu i wypalenia zawodowego;
- metody kształcenia funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej;
- wykorzystanie systemów informatycznych służących usprawnieniu systemu i organizacji szkolenia¹².

Koncepcja ochrony dynamicznej opiera się na założeniu, że bezpieczeństwo tworzone jest na podstawie trzech filarów: ochronie fizycznej, ochronie proceduralnej i ochronie dynamicznej.

Ochronę fizyczną tworzą zabezpieczenia techniczne – mury, kraty, drzwi, zamki, a także cały nowoczesny sprzęt m.in. monitoring i szeroko rozumiany system kontroli dostępu. Ochrona proceduralna to wszelkiego rodzaju akty prawne i dokumenty ułatwiające i regulujące pracę funkcjonariuszy Służby Więziennej, m.in.

- przeszukiwanie (zarówno pomieszczeń, jak i pojedynczych osób),
- liczenie więźniów – sprawdzanie liczebności,

¹² M. Strzelec, K. Andersen, S.E. Skotte, O Stageberg, K. Krępczyńska, P. Jarzębski, *Efekty współpracy bilateralnej pomiędzy polskim i norweskim ośrodkiem szkolenia służb penitencjarnych*. Raport dotyczący współpracy i wymiany dobrych praktyk przez ekspertów z edukacyjnych ośrodków szkolenia w Polsce i Norwegii, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2015, s. 47-49.

- testowanie alarmów i systemów łączności,
- kontrola kluczy,
- procedury związane z zamykaniem pomieszczeń/cel,
- kontrola narzędzi warsztatowych.

Podstawowe zadania Służby Więziennej zawarto w ustawie z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej¹³. Istotnym aktem prawnym regulującym powyższy zakres ochrony proceduralnej jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej¹⁴. Rozporządzenie to określa sposoby ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej oraz osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych¹⁵.

Inny dokument, tj. Zarządzenie nr 23/18 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z 18 kwietnia 2018 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, określa zadania wykonywane na rzecz osadzonych wynikające z merytorycznego zakresu działania komórek organizacyjnych jednostki realizowane w oddziałach mieszkalnych. Wdrożony do realizacji powyższy akt prawa wewnętrznego oraz pakiet zmian organizacyjnych zapoczątkowanych reformą struktury organizacyjnej polskiego więziennictwa zakładał m.in.: zasady funkcjonowania oddziałów penitencjarnych z uwzględnieniem poprawy efektywności funkcjonowania ochrony obiektów oraz zwiększenia bezpieczeństwa w zakładach karnych i aresztach śledczych; zmianę koncepcji ochrony jednostek penitencjarnych ze statycznej na dynamiczną; racjonalizację wykorzystania potencjału kadry oraz pozytywny wpływ na zmiany systemu szkolenia funkcjonariuszy i pracowników¹⁶.

Ochrona dynamiczna jest oparta na psychologii – interakcji, rozwijaniu kompetencji interpersonalnych, intrapersonalnych, umiejętności panowania nad emocjami i mediacji. Jest to zarazem koncepcja i metoda pracy oraz system zarządzania.

Zgodnie z tą koncepcją funkcjonariusze nadają priorytet tworzeniu i utrzymywaniu codziennej komunikacji oraz interakcji z więźniami.

¹³ Art. 2 ust. 1, ust. 2 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1064 ze zm.).

¹⁴ Dz. U. z 2016 r., poz. 1804.

¹⁵ § 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz. U. z 2016 r., poz. 1804).

¹⁶ J. Pomiankiewicz, *Podstawy zarządzania organizacją – specyfika więziennictwa (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Zarządzenie dynamiczne w Służbie Więziennej – podręcznik refleksyjnej praktyki*, (red. nauk.) M. Strzelec, W. Kołodziejczyk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2021, s. 35.

Kontakt taki oparty jest na wysokiej etyce zawodowej i ma na celu lepsze zrozumienie skazanych (ich pragnienia, wątpliwości, cele, problemy), a dzięki temu lepszą ocenę ryzyka i skuteczniejszą ochronę.

Niezwykle istotne są obserwacje i relacje, które nawiązywać powinni funkcjonariusze ze skazanymi. Są one kluczowe dla wyczucia pierwszych oznak zagrożenia i przyczyniają się do świadomości czynników ryzyka – pomagają zobaczyć to, co jest mniej oczywiste i czego nie da się zobaczyć, korzystając tylko z kamer monitoringu.

Dzięki bacznej obserwacji jeszcze przed wystąpieniem zdarzenia mogącego stanowić zagrożenie dla funkcjonariusza lub bezpieczeństwa jednostki czy innego osadzonego wprawiony pracownik Służby Więziennej może właściwie ocenić sytuację i wykryć, gdy np. tworzy się niechciana organizacja między osadzonymi (hierarchia, grupy, subkultury więzienne), radykalizacja, chęć ucieczki, chęć zaatakowania innej osoby, oznaki zbliżającego się napadu agresji, zachowania autodestrukcyjne (suicydalne i presuicydalne).

Aby móc w pełni korzystać z możliwości, jakie daje koncepcja ochrony dynamicznej, niezbędne jest odpowiednie wykształcenie i wyszkolenie funkcjonariuszy, co jest niezwykle ważne, zwłaszcza w wypełnieniu zadań Służby Więziennej, której misją jest zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa społeczeństwu; praworządne, humanitarne wykonywanie kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania oraz prowadzenie działań resocjalizacyjnych i readaptacyjnych. Wymaga to profesjonalnego przygotowania personelu więziennego, umiejętności interpersonalnych czy znajomości technik rozładowania napięcia, takich jak negocjacje i mediacja. S. Ruman, były szef Zespołu ds. Profesjonalizacji Sił Zbrojnych RP, zajmujący się opisem modelu osobowego profesjonalnych Sił Zbrojnych, wskazał, że celem profesjonalizacji jest sukcesywne podniesienie poziomu zasobów w trzech obszarach funkcjonalnych: personel, modernizacja techniczna i szkolenie¹⁷.

Stąd też dobierając personel, powinno kłaść się nacisk na predyspozycje fizyczne i psychiczne kandydatów do Służby Więziennej, praca ta bowiem jest niezwykle złożona i odpowiedzialna, polegająca na bacznej obserwacji niuansów i umiejętności szybkiej reakcji. Funkcjonariusz musi być odporny na manipulacje, których mogą chcieć dopuszczać się

¹⁷ S. Ruman, *Model osobowy profesjonalnych Sił Zbrojnych*, [w:] W. Horyń, K. Klupa, L. Wełyczko, *Edukacja w Siłach Zbrojnych RP w dobie profesjonalizacji*, Wrocław 2010, s. 43.

osadzeni podczas nawiązywania interakcji, a także powinien być wzorem do naśladowania.

Niezwykle ważne umiejętności, które powinien nabyć funkcjonariusz przed przystąpieniem do pracy z osadzonymi to: zdolność zidentyfikowania cech przestępców, które stanowią zagrożenie, zdolność do oceny ryzyka i samodzielnego stosowania środków ograniczających to ryzyko, umiejętność przeprowadzania kontroli bezpieczeństwa, umiejętność pracy w grupie i współpracy z innymi funkcjonariuszami (w tym umiejętność przekazywania informacji), zdolność komunikacyjna w rozmowie, której celem jest nawiązywanie profesjonalnej i pozytywnej relacji z osadzonymi.

W zakładach karnych, mimo stosowania najlepszych metod psychologicznych, nie da się uniknąć sytuacji niebezpiecznych, sporów, awantur czy ataków. Wynika to ze specyfiki osadzonych (często są to osoby skazane za rozbój, bójkę czy morderstwo), jak i ze specyfiki psychologii człowieka; w izolacji i sytuacji niewoli pojawiają się różnego rodzaju zachowania agresywne i autoagresywne. Maria Niełacna podaje, że „na postępowanie więźniów znacząco wpływa charakter interakcji, w które wchodzi, w szczególności relacje z personelem oraz z bezpośrednim otoczeniem. Aby zredukować ryzyko ich szkodliwych lub przestępczych zachowań, należy umieszczać ich w oddziale lub więzieniu, które oferuje niwelujące je programy i w konsekwencji minimalizuje zagrożenie z ich strony. Zachowanie więźniów jest wypadkową wielu czynników zależnych od nich, za które ponoszą odpowiedzialność, oraz niezależnych i systemowych, za które odpowiedzialność ponosi Służba Więzienna i władze centralne”¹⁸.

Dlatego ważne są nie tylko umiejętności bacznej obserwacji i błyskawicznej reakcji pomagające uniknąć sytuacji problemowych i pozwalające zareagować wystarczająco wcześnie, jeszcze przed uzewnętrznieniem się agresywnego podejścia więźnia, lecz także umiejętności mediacji i polubownego załatwiania sporów – tych między osadzonymi, jak i między osadzonymi a odwiedzającymi (np. rodzinami). Niestety brak dostatecznej wiedzy na temat idei mediacji, technik mediacyjnych czy koncepcji sprawiedliwości naprawczej jest główną barierą w ich stosowaniu pomimo dużego potencjału tej instytucji.

W literaturze przedmiotu, napotykamy wiele definicji mediacji, wśród nich pojawiają się następujące:

¹⁸ M. Niełacna, *Sprawiedliwość skrajna. Dożywnie więzienie, maksymalne zabezpieczenie*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014, s. 141-142.

- „metoda rozwiązywania sporów w trybie szczególnego rodzaju negocjacji prowadzonych przez strony sporu przy pomocy neutralnej osoby trzeciej – mediatora¹⁹”;
- „niewiążąca interwencja neutralnej osoby trzeciej, która pomaga stronom sporu w negocjowaniu porozumienia²⁰”;
- „radzenie sobie ze sprzecznością poglądów czy interesów przy udziale osoby trzeciej²¹”;
- „dobrowolne negocjacje między jednostkami lub grupami pozostającymi w konflikcie z udziałem mediatora mającego za zadanie podtrzymywanie i ułatwianie przebiegu tych negocjacji bez narzucania stronom rozstrzygnięcia²²”;
- „przykład niewładczej ingerencji w spór osoby trzeciej. Osoba ta zwana mediatorem pośredniczy w dojściu do porozumienia, starając się poprzez racjonalną perswazję likwidować rozbieżności między stanowiskami stron, zachowując przy tym postawę neutralną i nie przyznając racji, żadnej z nich²³”;
- „instytucja przeznaczona dla człowieka, której głównym zadaniem jest przywrócenie ładu społecznego²⁴”;
- „podejmowanie prób doprowadzenia do dobrowolnego porozumienia się pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstwa w celu naprawienia wyrządzonych szkód materialnych i moralnych przy pomocy bezstronnej i neutralnej osoby, jaką jest mediator. Pozwala ofiarom na wyrażenie odczuć i życzeń, a przestępcom na przejęcie odpowiedzialności za skutki przestępstwa oraz podjęcia związanych z nią działań. Sprzyja trwałemu zakończeniu konfliktu między stronami²⁵”.

Bardzo ważnym elementem prowadzenia mediacji jest przestrzeganie podstawowych zasad wpływających ze standardów prowadzenia mediacji i postępowania mediatora²⁶. Do zasad tych należą: dobrowolność uczestniczenia w mediacji i zawierania porozumienia, neutralność

¹⁹ S. Pieckowski, *Mediacja w sprawach cywilnych*, Difin 2006, s.12.

²⁰ Ch. Buhning-Uhle, *Arbitration and Mediation in International Business*, The Hague 1996, s. 273.

²¹ A. Cybulko, *Mediacja cywilna i rola mediatora w ujęciu psychologii społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018, s. 28.

²² E. Bieńkowska, *Istota i znaczenie mediacji*, Katowice 1999, s. 22.

²³ A. Kalisz, *Praktyka mediacji w polskim porządku prawnym (na tle rozwiązań amerykańskich)*, „Studia Iuridica Lublinska” 2003, nr 1, s. 87.

²⁴ J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004, s. 22.

²⁵ A. Rękas, *Mediacja w Polsce na tle doświadczeń państw Unii Europejskiej*, „Mediator” 2003, nr 2, s. 9.

²⁶ Uchwalonych przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości 26 czerwca 2006 r.

co do przedmiotu sporu, bezstronność względem uczestników mediacji, poufność mediacji, rzetelne informowanie stron o istocie i przebiegu mediacji oraz o swoich usługach.

Mediacja pozwala jej uczestnikom określić kwestie sporne, zmniejszyć bariery komunikacyjne, opracować propozycje rozwiązań i – jeśli taka jest wola stron – zawrzeć wzajemnie satysfakcjonujące porozumienie. W komunikacji między uczestnikami konfliktu mediator (inaczej pojednawca) pełni swego rodzaju rolę katalizatora dbającego o właściwy sposób komunikowania się, wyjaśniającego nieporozumienia wynikające z niedopowiedzeń bądź złej interpretacji albo niezgodności wyznawanych poglądów, narzucanych ról lub innych konfliktów. Mediator stosuje odpowiednie metody i techniki mediacyjne, np. aktywne słuchanie, parafrazowanie, przeformułowanie, normalizowanie, wyjaśnianie procedur, odzwierciedlanie uczuć, pytania otwarte, operowanie czasem, praca ciszą, podsumowywanie itp. Za pomocą tych metod i technik mediator kieruje i nadzoruje proces komunikowania się. Może wyjaśnić stronie, co drugi uczestnik miał na myśli i pomóc odgadnąć właściwe znaczenie wypowiedzi. Ułatwia stronom wyrazić ich punkt widzenia i sprecyzować oczekiwania oraz zidentyfikować prawdziwe potrzeby kryjące się pod żądaniami²⁷.

Mediacja jest też jedną z form sprawiedliwości naprawczej. Definicja sprawiedliwości naprawczej wyływa z Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych²⁸. Sprawiedliwość naprawcza jest „[...] procesem, który umożliwia osobom pokrzywdzonym przez przestępstwo, oraz tym odpowiedzialnym za pokrzywdzenie, jeżeli dobrowolnie wyrażają zgodę, aby przy pomocy przeszkolonej i bezstronnej osoby trzeciej (dalej zwanym „facylitorem”) aktywnie uczestniczyć w rozwiązaniu sprawy powstałej w konsekwencji popełnienia tego przestępstwa. Sprawiedliwość naprawcza często przyjmuje formę dialogu (bezpośredniego lub pośredniego) pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstwa; do którego włączyć można, jeżeli jest to właściwe, inne osoby bezpośrednio czy pośrednio dotknięte przez przestępstwo. Mogą

²⁷ E. Majczak, Dialog społeczny jako narzędzie rozwiązywania konfliktów w obszarze bezpieczeństwa – mediacje i negocjacje społeczne cz. I., str. 18. file:///C:/Users/005052agmu/Downloads/DIALOG_spo%C5%82eczny_jako_narz%C4%99dzie_roz.pdf (dostęp: 04.05.2022).

²⁸ Rekomendacja Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326 posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów). Przekład dr Anna Matczak.

nimi być osoby wspierające ofiary i sprawców przestępstwa, właściwe służby, lub członkowie lub przedstawiciele społeczności dotkniętych przestępstw”²⁹. Sprawiedliwość naprawcza może być stosowana na każdym etapie postępowania karnego, także po wydaniu lub odbyciu wyroku³⁰.

Analizując obowiązujący stan prawny, można z teoretycznego punktu widzenia odpowiedzieć twierdząco, że w polskim systemie penitencjarnym praktykowane są zalecenia Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych (przyjęte przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952. posiedzeniu delegatów) ujęte w regułach: 56.2³¹; 70.2³² oraz 103.7³³ Europejskich reguł więziennych. Uregulowania prawne w powyższym zakresie znajdują się w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z 10 kwietnia 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych³⁴. Rozporządzenie to określa sposoby prowadzenia oddziaływań penitencjarnych³⁵ w ramach wykonywania kary pozbawienia wolności w zakładach karnych i wyodrębnionych oddziałach zakładu karnego w aresztach śledczych w stosunku do skazanych, tymczasowo aresztowanych, ukaranych i osób, co do których został zastosowany środek przymusu skutkujący pozbawieniem wolności³⁶. Zakres oddziaływań penitencjarnych względem skazanych zależy od systemu wykonywania kary pozbawienia wolności oraz od rodzaju i typu zakładu³⁷. W celu realizacji oddziaływań penitencjarnych kształtuje się w zakładzie karnym wzajemne właściwe relacje pomiędzy skazanymi oraz pomiędzy skazanymi a osobami prowadzącymi oddziaływania penitencjarne w sposób zapewniający bezpieczeństwo, a także efektywność prowadzenia oddziaływań penitencjarnych³⁸.

²⁹ Zalecenia nr 3 i 4, Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8, przekład dr Anna Matczak, s. 4.

³⁰ Zalecenie nr 6, Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8, przekład dr Anna Matczak, s. 4.

³¹ by kiedykolwiek to możliwe, władze więzienne używały mechanizmów mediacyjnych dla rozwiązywania sporów z więźniami i pośród więźniów

³² wykorzystanie mediacji, o ile wydaje się stosowna, jako pierwszego środka w rozwiązywaniu problemów

³³ odnosząca się do idei sprawiedliwości naprawczej - więźniowie, którzy wyrażą zgodę, mogą być włączeni do programu sprawiedliwości resocjalizacyjnej i naprawienia własnych przestępstw.

³⁴ Dz. U. z 2013 r., poz. 1067.

³⁵ Oddziaływania penitencjarne to zespół stosowanych w zakładzie środków i metod zmierzających do wzbudzenia w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanego postaw (§ 1 ust. 2 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. stanowiącego Załącznik do obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013 r. (Dz. U. z 2013 r., poz. 1067)).

³⁶ Ibidem § 1 ust. 1.

³⁷ Ibidem § 2 ust. 3.

³⁸ Ibidem § 5 ust. 1.

Stosownie do przywołanego rozporządzenia oddziaływania penitencjarne prowadzone w odniesieniu do skazanych w systemie programowanego oddziaływania zawarte są w opracowanych dla skazanych indywidualnych programach oddziaływania, w których określa się zakres tych oddziaływań. Natomiast oddziaływania względem skazanych w systemie terapeutycznym, prowadzone poza oddziałem terapeutycznym, są określone w opracowanych dla nich indywidualnych programach terapeutycznych, a w oddziale terapeutycznym ponadto w programie tego oddziału. Z kolei w systemie zwykłym zakres stosowanych oddziaływań penitencjarnych wyznaczają podstawowe uprawnienia skazanego³⁹. Dla potrzeb niniejszego artykułu, badając obszar zainteresowań naukowych i doświadczeń zawodowych autorek, zwróciły one szczególną uwagę na obowiązujący przepis stanowiący, że przy opracowaniu indywidualnego programu oddziaływania należy określić zadania do realizacji przez skazanego i terminy ich realizacji. Obowiązkowo określa się zadania mające na celu eliminację przyczyn popełnionego przez skazanego przestępstwa oraz zadania związane z naprawą szkód wyrządzonych tym przestępstwem⁴⁰. Indywidualny program oddziaływania podlega aktualizacji w zależności od potrzeb wynikających z oceny postępów skazanego w realizacji programu⁴¹.

W oddziaływaniu na skazanych, przy poszanowaniu ich praw i wymaganiu wypełniania przez nich obowiązków, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne⁴². Do resocjalizacyjnych środków oddziaływania na skazanych należą także nagrody⁴³ i kary dyscyplinarne⁴⁴ oraz nowe środki i metody oddziaływania na skazanych⁴⁵.

Tym nowym środkiem i metodą oddziaływania na skazanych może być mediacja. W obecnie obowiązującym stanie prawnym oprócz wprowadzonego w 2003 r. do Kodeksu karnego wykonawczego przepisu art. 162 § 1 żaden inny przepis nie stanowi jednak wprost o zastosowaniu lub uwzględnieniu mediacji w postępowaniu wykonawczym. Przepis ten obecnie

³⁹ Ibidem § 13.

⁴⁰ Ibidem § 14 ust. 2 i 3.

⁴¹ Ibidem § 14 ust. 6.

⁴² Art. 67 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.).

⁴³ Ibidem. Art. 137.

⁴⁴ Ibidem. Art. 142.

⁴⁵ Ibidem. Art. 71.

brzmi: „Art. 162 § 1. Sąd penitencjarny wysłuchuje przedstawiciela administracji zakładu karnego, a sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał wniosek o warunkowe zwolnienie oraz uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji. W wypadku skazanego za przestępstwo określone w art. 197-203 Kodeksu karnego, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, warunkowe zwolnienie nie może być udzielone bez zasięgnięcia opinii biegłych”⁴⁶. Jeszcze jedynie w przepisach dotyczących przeznaczenia środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, zwanym w skrócie Funduszem Sprawiedliwości, znajdziemy informacje, że środki Funduszu Sprawiedliwości mogą być przeznaczone m.in. na działalność mającą na celu upowszechnianie wiedzy na temat praw osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych, a także na finansowanie alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych⁴⁷.

Mając na uwadze powyższe, nie sposób obecnie nie dostrzec płaszczyzny i otwartych możliwości do zastosowania konsensualnego rozwiązywania sporów, a zwłaszcza mediacji w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej prowadzonej na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności. Dotąd przez lata brakowało zrozumienia dla idei mediacji i porozumienia z udziałem skazanych. W Polsce pierwszą pojedynczą próbę mediacji po wyroku podjął Ośrodek Mediacji i Negocjacji, którą przeprowadził w Zakładzie Karnym Chełmie Lubelskim; jedynym zakładem karnym, w którym realizowany był eksperyment mediacji po wyroku był Zakład Karny w Jastrzębiu Zdroju. Eksperyment trwał ponad dwa lata i został przerwany w 2003 r.⁴⁸.

W profilaktyce niedostosowania społecznego i resocjalizacji brakowało wykorzystania koncepcji mediacji po wyroku. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy można wymienić m.in.: brak programów edukacyjnych o tematyce mediacyjnej wpisującej się w koncepcję sprawiedliwości naprawczej; niejasne przepisy w kodeksie karnym wykonawczym, na podstawie których można by podjąć mediacje na etapie wykonywania

⁴⁶ Ibidem. Art. 162 § 1.

⁴⁷ Ibidem. Art. 43. § 8 pkt 1b i 1d.

⁴⁸ J. Nawój, *Mediacja po wyroku – bezpieczna droga do wolności*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, pod red. zbiorową W. Ambroziaka, H. Machela i P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008, s. 847-848.

kary pozbawienia wolności; słaba świadomość osadzonych, personelu więziennego, pokrzywdzonych oraz środowiska sędziowskiego o dobrodziejstwach mediacji⁴⁹.

Tymczasem E. Dobiejewska określa sprawiedliwość naprawczą jako „drogę budowy podmiotowości obywatelskiej”. Uważa, że celem stosowania sprawiedliwości naprawczej jest „transformacja konfliktu stron: sprawcy i pokrzywdzonego jako anomalii konkretnej międzyludzkiej relacji; anomalii, której wyrazem było popełnienie przestępstwa, bowiem transformacja konfliktu daje zarówno ofierze, jak i sprawcy przestępstwa korzyści”. Przede wszystkim umożliwia rozmowę, stwarza szansę na wyrażenie emocji, opiera się na upodmiotowieniu stron konfliktu, przywracając im kontrolę nad własnym życiem.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, dzięki pozyskaniu środków z Funduszu Sprawiedliwości, realizuje od dwóch lat – tj. od 20 kwietnia 2020 r. projekt pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”. Nadrzędnym celem przedmiotowego projektu jest zmniejszenie powrotności do przestępstw oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem, a narzędziem, który ma wspierać ten cel jest mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej prowadzona z udziałem osadzonych w jednostkach penitencjarnych podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Lublinie⁵⁰. W ramach projektu, którego realizacja została zaplanowana do 30 czerwca 2022 r., mediatorzy z Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie prowadzą dyżury mediacyjne na terenie jednostek penitencjarnych, podczas których osadzeni mogą pozyskać informacje m.in. na temat przysługującego im prawa do mediacji, zasad obowiązujących w mediacji – w szczególności zasady dobrowolności udziału w mediacji, etapów przebiegu postępowania mediacyjnego, sposobu prowadzenia mediacji, zakresu spraw kwalifikujących się do mediacji, korzyściach z mediacji i konsekwencjach zawartych ugod mediacyjnych.

⁴⁹ A. Gmurowska, *Problematyka mediacji na etapie postępowania wykonawczego i rola sprawiedliwości naprawczej w oddziaływaniach na skazanych na karę pozbawienia wolności* [w:] *Pedagogiczne konteksty przewyżczania zagrożeń społecznych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019, s. 77.

⁵⁰ W projekcie biorą udział następujące jednostki penitencjarne z terenu działania Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie: Areszt Śledczy w Lublinie, Zakład Karny we Włodawie, Zakład Karny w Opolu Lubelskim, Zakład Karny w Chełmie, Zakład Karny w Białej Podlaskiej, Oddział Zewnętrzny w Zabłociu, Zakład Karny w Zamościu, Oddział Zewnętrzny w Zamościu, Areszt Śledczy w Krasnymstawie oraz Zakład Karny w Hrubieszowie, <https://mediacja.isprawiedliwoscnaprawcza.pl/dyżury-i-mediacje-w-jednostkach-penitencjarnych/> (dostęp: 04.05.2022).

W ramach projektu prowadzone są mediacje z udziałem skazanych, prowadzono badania obejmujące problematykę mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności, kampanie informacyjne na temat projektu oraz studia podyplomowe z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej skierowane do funkcjonariuszy Służby Więziennej i zawodowych kuratorów sądowych. Ważną rolę w projekcie odgrywa Służba Więzienna z okręgu lubelskiego. W jednostkach penitencjarnych spośród funkcjonariuszy Służby Więziennej powołano dwóch koordynatorów ds. mediacji oraz wytypowano opiekunów i funkcjonariuszy do współpracy z ww. koordynatorami oraz z mediatorami pełniącymi dyżury w jednostkach penitencjarnych. Wśród osadzonych prowadzone są przez kadre penitencjarną zajęcia przygotowujące do udziału w pilotażowym programie sprawiedliwości naprawczej i mediacji. Projekt spotkał się z dużym zainteresowaniem bezpośrednich odbiorców projektu, wśród których znajdują się w szczególności osoby pozbawione wolności; osoby pokrzywdzone przestępstwem, a nawet ich rodziny; funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej; kuratorzy sądowi; sędziowie; przedstawiciele środowisk naukowych oraz prawniczych, a także przedstawiciele środowisk, których głównym zadaniem jest propagowanie mediacji i polubowne rozwiązywanie konfliktów – w tym mediatorzy oraz Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie⁵¹. Zorganizowanie pilotażowego przedsięwzięcia na tak szeroką skalę nie byłoby możliwe bez uzyskania finansowania ze środków Funduszu Sprawiedliwości⁵².

W opinii auterek niniejszego artykułu zaprezentowany pokrótce pilotażowy program mediacji i sprawiedliwości naprawczej jako koncepcja konsensualnego rozwiązywania sporów wynikłych z popełnionego przestępstwa, realizowany na terenie jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie, można ująć w ramy nowych środków i metod oddziaływania na skazanych proponowanych do sprawdzenia w podobnym lub szerszym zakresie w jednostkach penitencjarnych podległych innym okręgowym inspektoratom Służby Więziennej.

Wracając do kolejnej nowoczesnej formy działania w systemie penitencjarnym – ochrony dynamicznej, należy wskazać, że koncepcja

⁵¹ A. Gmurowska, *Sprawiedliwość naprawcza – program pilotażowy w okręgu lubelskim na tle zaleceń zawartych w Europejskich Regulach Więziennych oraz Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych w: Mediacja w kierunku ugody pod red. M. Romanowskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2021, s.76*

⁵² Kierownikiem projektu jest A. Gmurowska (współautorka niniejszego artykułu); <https://mediacjaissprawiedliwoscnaprawcza.pl/category/aktualnosci/> (dostęp: 05.05.2022).

ochrony dynamicznej nie wyklucza oczywiście wykorzystywania innych form ochrony – fizycznej czy proceduralnej. Zakłada jedynie, że bezpieczeństwo zapewniane barierami fizycznymi i innymi środkami technicznymi uzupełniane jest ochroną dynamiczną gwarantowaną przez sygnały personelu znającego dobrze osadzonych będących pod ich kontrolą. Należy zatem dodać, że mimo wysokich umiejętności interpersonalnych oraz zdolności mediacyjnych zdarzy się sytuacja, w której niezbędne będzie użycie środka przymusu bezpośredniego lub broni. Jednak te specjalne środki stosowane są tylko w szczególnych okolicznościach i ograniczane są do minimum mającego zapewnić bezpieczeństwo zakładu karnego, funkcjonariuszy i osadzonych. Musi także istnieć jasna procedura, którą stosuje się w przypadku konieczności zastosowania takich środków.

Trzeba również wskazać, że zgodnie z koncepcją ochrony dynamicznej personel zakładu karnego nie używa siły przeciwko więźniom, z wyjątkiem samoobrony lub w przypadku usiłowania ucieczki albo czynnego lub biernego oporu fizycznego wobec nakazu zgodnego z prawem i zawsze jako środka ostatecznego, a dodatkowo, z wyjątkiem konieczności operacyjnej, personel zakładu nie nosi broni ostrej w granicach więzienia, zaś jawne okazywanie posiadania środków przymusu bezpośredniego – w tym pałek – przez osoby mające kontakt z więźniami jest zakazane w granicach więzienia, chyba że jest to konieczne dla bezpieczeństwa podczas szczególnych incydentów. Podkreślić należy, że tylko odpowiednio przeszkolony funkcjonariusz otrzymuje broń.

Koncepcja ochrony dynamicznej jest zatem koncepcją stawiającą na znalezienie równowagi pomiędzy sukcesem resocjalizacji a bezpieczeństwem funkcjonariusza i jednostki. Aby jednak znaleźć równowagę w różnych reżimach i kontekstach, trzeba zrozumieć i zdefiniować polityczne, kulturowe, socjologiczne i organizacyjne czynniki. Te czynniki odegrają ważną rolę w relacji więźniowie vs funkcjonariusze.

Dlatego wciąż w ramach tej koncepcji powtarza się kwestię umiejętności interpersonalnych i komunikacyjnych. Ważna jest również znajomość języków obcych oraz innych kultur przez funkcjonariuszy. Należy bowiem zwrócić uwagę, że wśród osadzonych mogą znajdować się osoby wyznające inną religię i posługujące się innym językiem. Osoby te należy również objąć ochroną dynamiczną, co może stanowić wyzwanie dla funkcjonariuszy nieznających tradycji i kultury (a w tym postaw, celów i priorytetów) skazanego.

Jak wspomniano wcześniej, koncepcja ochrony dynamicznej to także sposób zarządzania jednostką penitencjarną. Bardzo ważna jest w tym modelu klasyfikacja więźniów i kategoryzacja osadzonych (podzielenie osadzonych zgodnie z okresami odbywania kary, stopniem demoralizacji, rodzajem kary), a także umiejętność zarządzania personelem. To do kierownictwa należy odpowiedni dobór funkcjonariuszy i ich odpowiednie wykształcenie. Niezwykle ważne jest budowanie zaufania i poczucia więzi między funkcjonariuszami, a także przekazanie podwładnym części kompetencji oraz wykształcenie w nich umiejętności podejmowania decyzji. Zarządzanie jednostkami w ochronie dynamicznej jest bowiem odejściem od zdepersonalizowanych relacji i od scentralizowanego podejścia do takiego, które jest spersonalizowane i zdecentralizowane.

Zaufanie między funkcjonariuszami jest niezwykle ważne, gdyż stanowią oni zespoły multidyscyplinarne składające się z funkcjonariuszy więziennych, psychologów, pracowników socjalnych, nauczycieli, zakonników i pielęgniarek, które wspólnie szukają najlepszego rozwiązania do obsługi jednostki, uwzględniając bezpieczeństwo i resocjalizację. Funkcjonariusze zatem muszą ze sobą współpracować, umiejętnie przekazywać informacje i dbać o wzajemne bezpieczeństwo oraz całej jednostki.

Kolejnym zadaniem funkcjonariuszy oprócz bacznej obserwacji osadzonych jest dbanie o przywrócenie ich społeczeństwu. Dlatego tak ważna jest współpraca funkcjonariuszy z m.in. psychologami, wychowawcami i funkcjonariuszami działu ochrony. Dopiero ich wspólny wysiłek może przynieść oczekiwane efekty i przyczynić się do resocjalizacji osadzonych.

Resocjalizacja odbywa się poprzez zajęcie osadzonych działaniami konstruktywnymi i celowymi, które mają przyczynić się do ich przyszłej, ponownej integracji ze społeczeństwem. Poprzez pozytywne relacje i pracę osadzeni zaczynają chcieć się poprawić. Ważne są w tym systemie nagrody mające motywować więźniów do poprawnych zachowań. Katalog nagród oraz ich regulamin powinien być jasno określony i zrozumiały dla osadzonych.

Oczywiście ochrona dynamiczna zakłada również różnego rodzaju sankcje za złe zachowanie osadzonych. Bezpieczeństwo w jednostkach ze względu na potrzebę radzenia sobie ze złym zachowaniem musi być poparte kodeksem dyscyplinarnym. Sankcje muszą być częścią systemu, lecz trzeba je stosować uczciwie. Kary, jak i nagrody, muszą być stosowane jasno, uczciwie i bez dyskryminacji.

Podsumowując, ochrona dynamiczna to koncepcja i metoda pracy, dzięki której pracownicy priorytetowo traktują tworzenie i utrzymanie codziennej komunikacji i interakcji z osadzonymi zgodnie z wysoką etyką zawodową. Dynamiczna ochrona ma na celu lepsze zrozumienie osadzonych i ocenę zagrożeń, jakie mogą stwarzać, a także zapewnienie bezpieczeństwa, ochrony i porządku, przyczyniając się do resocjalizacji osadzonych.

Ochrona dynamiczna ma na celu zwiększenie szans osadzonych na reintegrację poprzez wprowadzenie szeregu istotnych zmian w zarządzaniu zakładami karnymi, zachęcając do rozwijania dobrych relacji osobistych z więźniami, do poznawania i rozumienia ich jako jednostek, niesienia współczującej pomocy i angażowania się w konstruktywny dialog z nimi.

Efektami wprowadzenia w jednostkach penitencjarnych trzeciego filaru bezpieczeństwa, jakim jest ochrona dynamiczna, są:

- bezpieczniejsze i uporządkowane więzienia,
- w dłuższej perspektywie bezpieczniejsze społeczeństwo – lepszy sąsiad, lepsze społeczeństwo,
- mniejsze prawdopodobieństwo, że osadzeni użyją w stosunku do funkcjonariuszy przemocy,
- praca w Służbie Więziennej będzie bardziej znacząca i satysfakcjonująca.

Zakończenie

Podsumowując rozważania dotyczące konsensualnego rozwiązywania sporów w polskim systemie penitencjarnym XXI w., należy wskazać, że z punktu widzenia zapewnienia przez administrację więzienną oczekiwanego poziomu bezpieczeństwa oraz realizacji oddziaływań penitencjarnych prowadzonych w formie zindywidualizowanych działań dostosowanych do psychofizycznych właściwości skazanego, a także działań w odniesieniu do grupy skazanych, koncepcja ochrony dynamicznej i mediacja (jako koncepcja konsensualnego rozwiązywania sporów) są metodami, które w polskim systemie penitencjarnym XXI w. powinny być coraz szerzej stosowane.

Swoistego rodzaju wskazówką dla personelu więziennego, przedstawiającą świeże spojrzenie na dotychczas obowiązujące normy w polskim systemie penitencjarnym jest reguła nr 38 Nelsona Mandeli, która zawiera

postulat zachęcający administrację więzienną do stosowania w możliwym zakresie środków mających na celu zapobieganie konfliktom, w tym mediacji lub wszelkich innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów w celu zapobiegania popełniania przekroczeń dyscyplinarnych, lub rozwiązywania konfliktów⁵³.

⁵³ Reguła 38 Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli), https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli_1.pdf (dostęp: 04.05.2022).

Bibliografia

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2004.
- Bieńkowska E., *Istota i znaczenie mediacji*, Katowice 1999.
- Buhring-Uhle Ch., *Arbitration and Mediation in International Business*, The Hague 1996.
- Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004.
- Cybulko A., *Mediacja cywilna i rola mediatora w ujęciu psychologii społecznej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018.
- Dobiejewska E., *Sprawiedliwość naprawcza drogą budowy podmiotowości obywatelskiej*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. zbiorowa W. Ambroziak, H. Machel i P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008.
- Gmurowska A., *Problematyka mediacji na etapie postępowania wykonawczego i rola sprawiedliwości naprawczej w oddziaływaniach na skazanych na karę pozbawienia wolności*, [w:] *Pedagogiczne konteksty przewycięzania zagrożeń społecznych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2019.
- Gmurowska A., *Sprawiedliwość naprawcza – program pilotażowy w okręgu lubelskim na tle zaleceń zawartych w Europejskich Regulach Więziennych oraz Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych*, [w:] *Mediacja w kierunku ugody*, pod red. M. Romanowskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2021.
- Kalisz A., *Praktyka mediacji w polskim porządku prawnym (na tle rozwiązań amerykańskich)*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2003, nr 1.
- Kalisz T., *Zatrudnianie skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, Wrocław 2004.
- Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych*, „*Probacja*” 2018.
- Majczak E., *Dialog społeczny jako narzędzie rozwiązywania konfliktów w obszarze bezpieczeństwa – mediacje i negocjacje społeczne*, cz. I.
- Mrozek K., *Reguły Nelsona Mandeli*, [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, tom XLVIII, Wrocław 2018.
- Nawój J., *Mediacja po wyroku – bezpieczna droga do wolności*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, red. zbiorowa W. Ambroziak, H. Machel i P. Stępnia, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008.
- Niełacznna M., *Sprawiedliwość skrajna. Dożywotnie więzienie, maksymalne zabezpieczenie*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2014.

Pieckowski S., *Mediacja w sprawach cywilnych*, Difin 2006.

Pomiankiewicz J., *Podstawy zarządzania organizacją — specyfika więziennictwa (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Zarządzenie dynamiczne w Służbie Więziennej – podręcznik refleksyjnej praktyki*, red. nauk. M. Strzelec, W. Kołodziejczyk, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2021.

Rabinowicz L., *Podstawy nauki o więziennictwie*, Warszawa 1933.

Rękas A., *Mediacja w Polsce na tle doświadczeń państw Unii Europejskiej*, „Mediator” 2003, nr 2.

Ruman S., Model osobowy profesjonalnych Sił Zbrojnych, [w:] W. Horyń, K. Klupa, L. Wełyczko, *Edukacja w Siłach Zbrojnych RP w dobie profesjonalizacji*, Wrocław 2010.

Strzelec M., Andersen K., Skotte S-E., Stageberg O., Krępczyńska K., Jarzębski P., *Efekty współpracy bilateralnej pomiędzy polskim i norweskim ośrodkiem szkolenia służb penitencjarnych. Raport dotyczący współpracy i wymiany dobrych praktyk przez ekspertów z edukacyjnych ośrodków szkolenia w Polsce i Norwegii*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2015.

Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Toruń 1978.

Tabernacka M., *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2018.

Warylewski J., *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1064 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2016 r. w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U. z 2016 r., poz. 1804).

Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 kwietnia 2013 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2013 r., poz. 1067).

Zalecenia i Rekomendacje:

Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326. posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów). Przekład dr Anna Matczak.

Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich reguł więziennych.

Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli).

Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, w dniu 26 czerwca 2006 r.

Netografia:

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli_1.pdf

<https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/miekkie-prawo-miedzynarodowe>

<http://www.krakow.so.gov.pl/container/menu-glowne/informacje-dla-interesantow/mediacje/infrmacyjd-la-kandydatow-na-mediatorow/standardy-mediacji.pdf>

file:///C:/Users/005052agmu/Downloads/Dialog_spo%C5%82eczny_jako_nar%C4%99dzie_roz.pdf

<https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/dyzury-i-mediacje-w-jednostkach-penitencjarnych>

